

Gülzar OSMANOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

e-mail: gulnar.osmanova05@gmail.com

MUSA YAQUB POEZİYASINDA FOLKLOR MOTİVLƏRİ

Xülasə

Müasir əsərlərin bədii-estetik dəyəri, məna-məzmun dərinliyi o zaman hərtərəfli qiymətləndirilə bilər ki, onların məzmununa hopdurulmuş folklor ruhu, xalq düşüncə tərzinə üzə çıxarılıb ümumiləşdirilsin.

Bu tədqiqatın qarşısında duran əsas məqsəd də çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında öz dəst-xətti, orijinal üslubu, ənənəvi mövzulara yeni, fərqli yanaşma tərzini seçilən tanınmış şair Musa Yaqubun poeziyasında folklorla bağlılığın, onun yaradıcılığına şifahi xalq ədəbiyyatının təsirinin öyrənilməsidir. M.Yaqub hər zaman xalqın şifahi söz sənətindən, onun mifoloji təfəkkür qaynaqlarından bəhrələnmişdir. Şairin yaradıcılığında yer alan folklor obraz və motivlərinə müraciətin özünəməxsusluğu olduqca maraqlıdır. Onun “Tərəzi”, “Bu qədər yol...”, “Bir günah səndir, bir günah mənim”, “Səbir kasası” və s. şeirlərinin dilindəki folklor nümunələri bu poeziyanı həm ifadə baxımından zənginləşdirir, həm də ona emosionallıq verir.

Açar sözlər: Musa Yaqub, folklor, türk etnik-mədəni ənənəsi, poeziya, xalq hikməti, poetika

Gülzar OSMANOVA

FOLKLORE MOTIVES IN THE POETRY OF MUSA YAGUB

Summary

The artistic and aesthetic value, the depth of meaning and content of modern works can be comprehensively assessed only if the spirit of folklore, the folk way of thinking, imbued in its content, is identified and generalized.

The main purpose of this investigation is to study the attachment to folklore in the poetry of Musa Yagub, a representative of modern Azerbaijani literature, distinguished by its own creative, original style, new, different approach to traditional themes and the influence of oral folk literature on the poet's work. M.Yagub always used the oral verbal art of the people, their mythological sources of thinking. The originality of the appeal to folklore images and motives contained in the poet's work is very interesting. Folklore samples of the language of his poems such as “Tarazi” (“Scales”), “Bu geder yol” (“So many ways ...”), “Bir gunah senindir, bir gunah menim” (“One sin is yours, one sin is mine”), “Sebir kasasi” (“Bowl of patience”), etc. enrich this poetry in terms of expressiveness, and also give it emotionality.

Key words: Musa Yagub, folklore, turkish ethnic and cultural tradition, poetry, folk wisdom, poetics

Гюльнар ОСМАНОВА

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭЗИИ МУСЫ ЯГУБА

Резюме

Художественно-эстетическая ценность, глубина смысла и содержания современных произведений могут быть всесторонне оценены только в том случае, если будет выявлен и обобщен дух фольклора, народный образ мышления, пропитанный в его содержание.

Основной целью этого исследования является изучение привязанности к фольклору в поэзии Мусы Ягуба, представителя современной азербайджанской литературы, отличающегося собственным творческим почерком, оригинальным стилем, новым, иным подходом к традиционным темам и влиянию устной народной литературы на творчество поэта. М.Ягуб всегда пользовался устным словесным искусством народа, его мифологическими источниками мышления. Очень интересно своеобразие обращения к фольклорным образам и мотивам, содержащимся в творчестве поэта. Фольклорные образцы языка таких его стихотворений как «Тярязи» («Весы»), «Бу гядяр йол...» («Столько путей...»), «Бир гюнах сяниндир, бир гюнах мяним» («Грех пополам»), «Сябир касасы» («Чаша терпения») и т.д., обогащают эту поэзию с точки зрения выразительности, а также придают ей эмоциональности.

Ключевые слова: *Муса Ягуб, фольклор, тюркская этническая традиция, поэзия, народная мудрость, поэтика*

Giriş

Qədim dövrlərdən bəri xalq təfəkkürünün məhsulu olan ən qiymətli, ən yaxşı əsərlər – nağıllar, əfsanələr, bayatılar, dastanlar və s. xalqın arzusuna, zövqünə, istək və amalına uyğun yaradılmışdır. Yazıçı və şairlər də məhz buna görə şifahi xalq ədəbiyyatının ölməz ideyalarından, obraz yaradıcılığından, ayrı-ayrı janrlarından, bu janrların müxtəlif şəkli xüsusiyyətlərindən hər zaman məharətlə bəhrələnmişlər. Bu səbəbdən folklorun yazılı ədəbiyyata – istər nəzm, istər nəsr, istərsə də dram əsərlərinə təsirinin araşdırılması bütün dövrlərdə aktual məsələlərdən olmuşdur və bu, müasir dövrümüzdə də belədir.

Çağdaş Azərbaycan poeziyasında öz dəst-xətti, orijinal üslubu, ənənəvi mövzulara yeni, fərqli yanaşma tərzilə seçilən şairlərimizdən biri də Musa Yaqubdur. Şairin şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrimizin bədii inikasını, milli-mənəvi dəyərlərimizin poetik təsvirini özündə ehtiva edən şeirlərində fəlsəfi ton, fəlsəfi ahəng də sezilir. Musa Yaqub poeziyasının dilindəki folklor nümunələrinin təsviri onu həm ifadə baxımından zənginləşdirir, həm də ona emosionallıq verir.

XX və XXI əsr milli Azərbaycan şeirinin bütün gözəllik və incəliklərini özündə əks etdirən Musa Yaqub poeziyası elə, obaya bağlı poeziyadır. Bunu şairin şeirlərini oxuyarkən aydın hiss etmək olur. Onun yaradıcılığı təbiətlə ahəngdə olan bir yaradıcılıqdır. Şair həmişə insan və təbiətin harmoniyasına can atır. Tənqidçi alim

V.Yusiflinin təbirincə desək, o, “təbiətdə təkə gözəlliyi və sakitliyi yox, böyük dünyanın, yaşadığımız cəmiyyətin fırtınalarını arayan şairlərdəndir” (8, 23). Təbiətin obrazını yaradan şair bir növ təbiətdə insanı oxumağa, insanın psixoloji aləmini, daxili zənginliyini, əhvali-ruhiyyəsini təsvir etməyə çalışır. Bu təsvirlərdə biz tez-tez xalq təfəkküründən gələn məqamlarla da rastlaşırıq. M.Yaqubun elə bir şeirini tapmaq çətinidir ki, onun məzmunu hansısa folklor nümunəsi ilə səsleşməsin. Məsələn, “Qoruyaq gəlin” şeirində şair “yıxılana balta çalan çox olar” deyimini xatırladır, həmçinin

Dişlərində zəhər gəzdirənləri

Yarpız qoxusuyla öldürmək olar (7, 25), –

misralarını qələmə alaraq el arasında məşhur olan “ılanın acığı yarpızdan gələr, o da gəlib yuvasının ağzında bitər” fikrini bədxah insanlara aid edir.

Bildiyimiz kimi, insanın şifahi və yazılı nitqi təkə mövcud sözlər, söz birləşmələri və cümlə modelləri sayəsində baş tutmur. Hər bir şəxs mənsub olduğu xalqa məxsus olan mədəni irsə varisdir. O, öz nitqində həmin mədəni sərvətdən yeri gəldikcə istifadə etməklə öz nitqini qurur. Qeyd etdiyimiz mədəni irsə atalar sözləri, zərbi-məsəllər, lətifələr, əfsanələr, rəvayətlər və s. yazılı və şifahi mənbələr, materiallar daxildir. Bunların içərisində atalar sözləri və zərbi-məsəllər, hikmətli sözlər xüsusi yer tutur. Sənətkarın məharəti, ustalığı da məhz belə bir mənbədən necə istifadə etməsi, öz əsərlərinin dilində ümumxalq dili ifadələrini necə işlədə bilmə bacarığı ilə ölçülür. M.Yaqub da ümumxalq dilindən, xalqın çoxəsrlik və zəngin folklorundan, o cümlədən həmcə kiçik, mənaca dərin və təsirli olan atalar sözləri və zərbi-məsəllərdən sənətkarlıqla istifadə etmişdir.

Yaxşı adamları qoruyaq gəlin;

Pusquda duranlar

yaşar birtəhər,

Fürsət də axtarar olsa can üstə.

Göbələk yıxılmış ağac gözləyər

Ki, bitib dikəlsin yıxılan üstə.

Yaxşı adamları qoruyaq gəlin;

Bədxah niyyətləri,

əyri nəzəri,

düzlük qorxusuyla öldürmək olar.

Dişlərində zəhər gəzdirənləri

Yarpız qoxusuyla öldürmək olar (7, 25).

“Tərəzi” şeirində də şair “Elin gözü tərəzidir” atalar sözündən birbaşa yox, mətnin içərisinə hopduraraq istifadə edir, çünki ümumxalq dili elə tükənməz imkanlara malikdir ki, onu heç bir fərdi yaradıcılıq məhsulu əvəz edə bilməz:

Bəlkə hər çəkisi bir haqq sözüydü,

Onunla seçərdik yaxşı, pisi də.

Köhnə tərəzimiz elin gözüydü,

İndi şey çəkilməz o tərəzidə (7, 71).

M.Yaqub “Bir günah sənindir, bir günah mənim” şeirində cəmiyyətdəki problemləri əksətdirmə fonunda xalq təfəkküründən gələn ağac müqəddəsliyini, su müqəddəsliyini nəzərə çatdırır və sanki insanların etdiyi səhvləri el içində günah sayılan ağac kəsmək və çeşmə qurutmaq ilə müqayisə edir:

Bir gözün mən aydım, bir gözünü sən,
Niyə narazıyıq bu tərəzidən?..
Sən çeşmə qurudan, mən ağac kəsən
Bir günah sənindir, bir günah mənim (7, 96).

Şair bunun vasitəsi ilə öz nitqini mövcud ənənə ilə bağlayır, assosiativ əlaqələr hesabına dediyini, yazdığını müqabil tərəf üçün daha anlaşıqlı, daha maraqlı edir.

Belə ki, Azərbaycan folklorunda, xüsusən epik ənənədə qorunmuş nəbatı motivlər, çeşidli ağac obrazları ümumi tipoloji cizgiləri və mənimsəmələrin izini daşısa da, qədim türk ənənəsindən gələn cəhətlər daha dərin və əsaslıdır.

Ümumiyyətlə, ağac kəsmək ənənəvi təsəvvürlərə görə günah sayılmışdır. Prof. C.Bəydilinin “Türk mifoloji sözlüyü” kitabında qeyd edildiyi kimi, “Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənəti nümunələrindən hər hansı birinin kompozisiyasında ağac artım, həyatın başlanğıcı ideyasının rəmzi kimi mərkəzi yer tutmuşdur” (3, 19).

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, türk etnik-mədəni ənənəsində hər bir ağacın bir canlı varlıq olduğuna etiqad edilmişdir. Odur ki, çinar, söyüd, alma, nar, qoz və s. ilə bağlı simvolların dünya (həyat) ağacının əsrləri keçib gələn rəmzi pöhrələri olması fikri yaranmışdır. Ağac (söyüd, qarağac, palıd, küknar, pıspışə) kultu, bitki simvolu türk mədəniyyətinin mühüm anlayışıdır. Ağac, bitki aləmi ilə ruhsal vəhdət, insanın, nəslin, soyun, icmanın nəbatatla bağlılığı türklər qədər heç bir xalqda izlənmir. Ağac simvolu türk əsatir və folklorunun, etnoqrafiyasının, xalq sənətinin özəyini təşkil edir.

Musa Yaqub öz əsərlərində atalar sözləri və zərbi-məsəllərdən də tez-tez və mətləbə uyğun şəkildə istifadə etmişdir. Belə ki, şairin əsərlərində atalar sözlərindən istifadə iki şəkildə özünü göstərir. Birincisi, atalar sözləri və məsəllər əsərə heç bir dəyişikliyə uğramadan, canlı dildə olduğu kimi daxil edilmişdir. Buna “Sapı özümüzdən olan baltalar” şeirini nümunə göstərə bilərik:

Hanı bu meşənin yaşıl qatları,
Dəmir ağacları, şah palıdları...
Sapı özümüzdən olan baltalar
Yaman kəsdi bizi, oğradı bizi,
Alıb özümüzdən doğradı bizi (7, 114).

İkinci halda isə atalar sözləri və məsəllər konkret üslubi tələbə uyğunlaşdırılaraq işlənilmişdir. Buna isə “Səbir kasası”, “Nə deyim” şeirləri nümunə ola bilər:

Zamanın yenə də dolandı çarxı,
Namərd körpüsündən keçildi getdi.
Səbr kasasıdır Bakı torpağı,
O da buruq-buruq içildi getdi.
Mən də öz içimdə çəkib cəzamı

Beləcə içirəm səbir kasamı (7, 122).

Və yaxud:

Tamahkarlar, nəfskarlar, zəlilər
Təmizlikdən danışanda, nə deyim?
Dərs deyəndə bizə nəfsə zəlilər
Yaxşı pisə qarışanda, nə deyim?

Kimdir üzvü bu aşkarlıq xorunun,
Sərhədi yox bulanlıqla durunun.
Yaş yananda alovunda qurunun
Gül ləçəyi alışanda, nə deyim? (7, 117).

M.Yaqubun atalar sözləri və zərbi-məsəllərdən istifadə etməsinin bir xüsusiyyəti də onun hər bir atalar sözünü və zərbi-məsəli başqa söz və ifadələr kimi öz yerində, məqamında işlətməsidir. Şair atalar sözünü formal olaraq işlətmir, onu situasiyanın, hadisələrin axarına uyğun şəkildə əsərə daxil edir.

“Keçən günə gün çatmaz, calasan günü günə”, “İynə ilə gor qazımaq”, “Çaqçaqa başağrısı qalar, dəyirman bildiyini edər”, “Hərə öz arşını ilə ölçər”, “El elə sığar deyiblər, ev evə sığmaz” və s. deyim və ifadələrdən şair şeirlərində çox məharətlə istifadə etmişdir. Məsələn, “Bu baharla” şeirində “Keçən günə gün çatmaz, calasan günü günə” deyimi aşağıdakı formada istifadə olunmuşdur:

Keçdi daha Araz ilim, Kür ilim,
Keçən günə dəyməz indi bir ilim.
Kötüyümü göyert bir də dirilim,
Bu baharla payızımı haqlayım (7, 132).

Göründüyü kimi, bu atalar sözləri və məsəllərin forması dəyişilsə də, onlar təsvir olunan hadisə ilə elə əlaqələndirilmişdir ki, oxucu onların mənbəyini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkmir. Bu isə şairin sənətkarlığını, onun dillə işləmək bacarığını çox gözəl nümayiş etdirir.

“Zülümün nağılı” şeirində “İynə ilə gor qazımaq”, “Çaqçaqa başağrısı qalar, dəyirman öz bildiyini edər” deyimləri məharətlə verilmişdir:

Həmin zülüm yolumuzda sərbəsər,
Daldan bizə bir şapalaq çalardı.
İynə ilə gor qazdırıb haqq verər,
O haqdan da vergisini alardı.
Ağnağazam – həmin şindən, həmin daş,
Həmin mənəm dəyirmanda yatası.
Həmin çaqçaq, həmin ağrı, həmin baş,
Azadlığa öyrəşirəm qadası (7, 137-138).

“Bu qədər yol...” şeirində isə “Hərə öz arşını ilə ölçər” deyimi öz ifadəsini tapmışdır:

Hərənin əlində öz tərəzisi,

Bir kilo dəni var, yüz tərəzisi.
Götürüb öz çəki daşını ayrı,
Hərənin ölçüsü, arşını ayrı.
Hərə arşınıyla mal ölçə-ölçə,
Qalıblar bu yolda yol ölçə-ölçə (7, 150).

Məlum olduğu kimi, canlı dildən qidalanma, danışq elementlərinə müraciət folklorla əlaqənin özünəməxsus şəkildə davamıdır. Bədii əsərin dilində işlənən atalar sözləri və məsəllər o zaman daha çox üslubi mahiyyət kəsb edir ki, onlar müəllifin ideyası və təsvir olunan hadisə ilə səsleşə bilsin. M.Yaqub bu mühüm cəhəti həmişə diqqət mərkəzində saxlamış, istifadə etdiyi atalar sözləri və məsəlləri təsvir olunan hadisələrlə elə uğurlu şəkildə əlaqələndirmişdir ki, bu hikmətli ifadələrin bədii dəyəri yeni cəhətdən özünü göstərir. “Gördüm yol ayrıcında” şeirində “Ömrümün sara-yından gündə bir kərpic düşər” ifadəsi şeiri daha canlı, daha emosional edir:

“Ömrümün sarayından gündə bir kərpic düşər”.
Min belə kərpic düşə, torpağa nə güc düşər.
Ömrün karxanasında bəlkə bir az gec bişər
İlahi, mən bu daşı götürüm, götürməyim? (7, 70).
Şair “O ümidlərə ki, mən inanırdım” şeirində
“Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni.
Yatma tülkü kölgəsində, qoy yesin aslan səni”

atalar sözündən üstüörtülü şəkildə istifadə etmişdir. Şeir obrazlı xalq təfəkküründən yoğurulmuşdur. Burada folklor ab-havası şeirin həm forması, həm də deyimində duyulur.

Namərd körpüsündən keçmə deyiblər,
Bu qədər körpünü keçəndən sonra
Minnətli şərbəti içəndən sonra
Yolları-izləri əyəndən sonra
Başım daşdan-daşa dəyəndən sonra,
Mən kimin dalınca gedim görəsən.
Daha o ümidi güdə bilmərəm
Nə gedim qırılmış inam dalınca.
Gedim yarpaqların, qızıl arxların,
Gedim taleyimi yazan dalınca (7, 180).

M.Yaqubun şeir dilinə şifahi xalq yaradıcılığı bəzən bir məşhur ifadə ilə daxil olur. Məsələn, “Dəmirçixanada marş” şeirində şair “Dəmiri özündən, kömürü özündən...” el məsəlindən istifadə etməklə kontekstə emosional ton verir:

Kömür bizdə, dəmir bizdə,
Hökm bizdə, əmr bizdə.
Öz əlimiz, öz başımız
Özümüzük özümüzdə,
Dözüm bizdə, səbir bizdə... (7, 19).

Şairin “Mən gərək” şeirində isə “Mərdi qova-qova namərd edirlər” xalq ifadəsi yerinə düşür, onun demək istədiyi fikri tamamlayır, artıq izahat tələb etmir.

Gedəydim çıxaydım başqa dünyaya,
Mən belə üzlərlə üzləşməyəydim.
Sözümü qoşaydım başqa mənaya
Bu sözbazar ilə sözləşməyəydim.
Mərdi qova-qova namərd edirlər,
Namərd qarşısından qovulmamışdan,
Zülümkar sacında qovrulmamışdan
Lap mərdi-mərdanə gedəydim gərək,
Bədənim düşəydi ruhumdan qabaq.
Özgə bir məkanda bitəydim gərək (7, 195).

Xalq yaradıcılığından gələn bir sıra motivlər – quşa, gülə, daşa çevrilmə motivləri də şairin aşağıdakı şeirində özünü göstərir. Qeyd edək ki, bu motivlər bir çox xalqların, o cümlədən qaqauzların folklorunda da öz əksini tapmışdır. Sənətkar “Aman, Allahım, Allahım” şeirində bu motivləri nəzmə çəkmişdir:

Aman, Allahım, Allahım,
Yaratsana məni bir quş –
Ürəyim uçmaq istəyir;
Göy dolaşib doğmaların
Ruhunu qucmaq istəyir.
Aman, Allahım, Allahım,
Yaratsana məni bir daş –
Bir qayada çeşmələnib
Könlüm ağlamaq istəyir;
Bir çaylağa qol uzadıb
Ömür bağlamaq istəyir (7, 156-157).

Qeyd edək ki, quşaçevrilmə motivini türk xalqlarında geniş yayılmış mifoloji motivlərdən biridir. Belə ki, biz bu motivə türk, qırğız, özbək xalqlarının əfsanələrində, nağıllarında da rast gəlirik. Məsələn, Azərbaycan nağıllarından olan “Ölü Məhəmməd” nağılında qız xəyanətə dözməyib quşa dönür, bağçada ağaca qonur. Miflərdə də Humay həm də quş kimi təsəvvür olunur və hamilə qadınların himayəçisidir. Bu, nağılda da aydın sezilir. Folklor nümunələrində, ümumiyyətlə, quş semantik mənasının “göy” ilə bağlı olması xüsusiyyətinə rast gəlinir.

Quşaçevrilmə motivini Azərbaycan folklorunun el arasında daha çox yayılmış əfsanə və rəvayət kimi janrlarında da tez-tez izlənilir. Aşağıdakı əfsanələr buna nümunə ola bilər.

“Xınalı kəklik” əfsanəsində bu motiv belə verilir: “Qədimlərdə çox gözəl, ağıllı, namuslu bir qız varmış. Bu qız əmisi oğluna adaxlı imiş. Qızın toy günü olur. Onun əl-ayağına xına qoyullar. Hamının başı həyət-bacada toy işlərinə qarışır. Qız təhcə yengə ilə evdə oturubmuş. Bu vaxt çoxdan bəri qızı izliyə başqa bir

oğlan öz dəstəsi ilə içəri girir. Yengənin əl-ayağını, ağzını bağlayıb yerə yığıllar. Qızı da götürüb dağlara qaçıllar. Qız nə qədər dartınır, qışqırır, yalvarır, ona qulaq asan olmur. Hər yerdən əlacı kəsilən, əli üzülən qız üzünü göyə tutub deyir:

Tanrı, məni quş elə,
Qanadı gümüş elə.
Eldə rüsvay eləmə,
Dağda günüm xoş elə,
Daşlara yoldaş elə.

Qız bunu deyən kimi dönüb kəklik olur, pırıltı ilə uçub çəmənliyə düşür. Qızın əl-ayağı xınalı olduğu üçün, kəkliyin də ayağı xınalı olur” (2, 88).

“Turac quşu” əfsanəsində də “Xınalı kəklik” əfsanəsində olduğu kimi biz eyni motivə rast gəlirik. “Bir gün qulluqçu qız xanımın darağını alıb başını dara-yır. Darağı boxçaya, paltarın arasında taxçaya qoyur. Aradan xeyli keçir. Xanım başını yuyurmuş, darağı istəyir. Qulluqçu qız darağın yerini unudubmuş. Nə qədər çalışırsa darağın yerini yadına sala bilmir.

– Xanım, vallah darağın yerini unutmuşam.

Xanım qulluqçu qızdan şübhələnir.

– Darağı oğurlamısan! – deyir.

Qız xəcalətindən tər tökür.

– Xanım, mənim əlim əyri deyil, daraq buralardadır. Hara qoyduğumu ya-dıma sala bilmirəm.

Xanım hirsələnir:

– Onda qonşuya, ya qohuma vermişən.

Qız görür xanımı inandırma bilmir. Əliyəri qulluqçu kimi bu evdə yaşamaq, ya da qovulmaq ona ağır gəlir. Deyir:

– İlahi, xəcalət məni öldürər, ya məni daş elə, ya da quş.

Qız quş olur, Turac quşu.

Qız quş olandan sonra darağın yeri yadına düşür. Bağçaya qonub oxuyur, darağın yerini xanıma bildirir:

Taxçadadır,
boxçadadır.
Boxçadadır,
Taxçadadır” (5, 162-163).

Göründüyü kimi, Azərbaycan əfsanələrində müəyyən həya, utancaqlıq üz-ündən qız, qadın reinkarnasiya edərək kəklik, turac və başqa quşlara çevrilə bilirlər. Bu, Azərbaycan xalqının ənənədən gələn və uzun əsrlər boyu yaşayan mənəvi dəyərlərinin güzgüsüdür. Belə əfsanələrdən biri də “Şanapipik” əfsanəsidir.

Şanapipik haqqında əfsanədə saçını yuyan gəlin qayınatasının onu görmə-sindən həya edib Allahdan onu quşa döndərməsini diləyir. Darağı da saçında qal-dığı üçün şanapipiyin başındakı pipik də həmin daraqla əlaqələndirilir.

Xalq ruhunu, xalqın mənəvi dəyərlərini öz əsərlərində yaşadan M.Yaqub bu əfsanəni “Qorxuram yaman” şeirində xatırlayaraq sanki əfsanə qəhrəmanının aqibətinin şairin öz qəhrəmanının başına gələ biləcəyindən qorxur:

Kimdisə, hardasa səni səsləyən,
O səsi yaxından eşitmək üçün,
Bir başqa yuvanı isitmək üçün,
Durna öz səfinə qoşulan kimi,
Elin şanapipik rəvayətində
Saçı daraqlı qız quş olan kimi
Başqa budaqlara, başqa göllərə
Quş olub uçuşan qayıtmayasan,
Başqa sevgilərə çiyində olub
Qoşulub qaçasan qayıtmayasan –
Sevdağlı gündən, eşqlə gündən,
Duyğulu vaxtdan qorxuram yaman (7, 359).

Musa Yaqub poeziyasında diqqəti çəkən şeirlərdən biri də “Salam, dağdağam” adlanır. Burada şair xalq inanclarına müraciət edərək bəd nəzərlə bağlı xalq arasında geniş yayılmış dağdağan ağacı haqqında olan inamı əks etdirmişdir:

A qada qaytaran, a göz qaytaran,
Bəd nəzər öldürüb, hikkə yatıran
Salam, dağdağam,
sən nə haldasan?
Yəqin həmişəlik bir zavalıdasan –
Bəd nəzər altında qalanım, salam,
Hər gözdən bir zədə alanım, salam! (7, 249-250)

Bildiyimiz kimi, dünya xalqlarının, bu sıradan türk xalqlarının mədəniyyətində geniş yayılmış təbiət kultlarından biri də ağacdır. “Yenicə yeriməyə, dil açmağa başlayan uşaqların paltarlarının çiyinə dağdağan ağacından bir parça tikilir, yaxud biləyinə iplə bağlanır ki, bu da uşağı pis gözdən qoruyurdu. Dağdağan olmasa, bunu heyva ağacı əvəz edirdi. İnsanlar inanırdılar ki, heyva ağacı insan bədənində daxil olan müxtəlif ruhları bədənəndən çıxarıb qovur və insan əvvəlki halına qaydır, sağlamlığına qovuşur” (1, 20).

Bütün bunlar göstərir ki, insanlar müqəddəs saydıqları, tapındıqları ağacların kiçik bir hissəsini üstlərində gəzdirməklə həmişə təhlükəli olan bəd ruhları uzaq salacaqlarına inanmışlar.

Şairin dağdağan ağacı haqqında olan şeirlərdən biri də “Dağdağan daş içində” adlanır:

Çöldə o tək qarağac
Bir sümük, bir dəridi.
Yolum hiylə quyusu
Namərd körpüləridi,

Gəndəlaş boy göstərir.
Bənövşələr büzüşüb
Alaş-ulaş içində.
Göz qaytaran ağacım
Dağdağan daş içində (7, 254).

Belə ki, dağdağan əski türklərin tapındığı, sitayiş etdiyi müqəddəs ağaclardan olmuşdur. Azərbaycanda qələmə alınmış yaradılış əsərinə görə yer üzərində bitən ilk yeddi ağacdən biri məhz dağdağandır. El arasında bu ağacla bağlı yaranan inamlar da dağdağana bəslənən münasibəti əks etdirir.

Dos. A.Xürrəmçizi yazır: “Orta Asiyada bütün qoruyucu həmayillərə verilən ümumi adlardan biri “dağdağ”dır. Ehtimal ki, bu ad dağdağanın təhrif edilmiş formasıdır” (4, 17).

Beləliklə, Musa Yaqubun poeziyasında oxucunu düşündürmək, onu daim ayıq vəziyyətdə saxlamaq, onu həyat və fəaliyyətə səsləmək keyfiyyəti vardır və bu onun poetik üslubunun məziyyətlərindən biridir. Qeyd edək ki, şeirdə işlənən folklor nümunəsi o zaman daha çox üslubi mahiyyət kəsb edir ki, o, müəllifin ideyası və təsvir olunan hadisə ilə səsləşə bilsin. Musa Yaqub da bu mühüm cəhəti həmişə diqqət mərkəzində saxlamış, istifadə etdiyi şifahi xalq ədəbiyyatı nümunəsini təsvir olunan hadisə ilə uğurlu şəkildə əlaqələndirmişdir.

Nəticə. Musa Yaqubun şeirlərinin məna-məzmun dərinliyi, bədii-estetik dəyəri bilavasitə onların məzmununa hopdurulmuş folklor ruhu, xalq düşüncə tərzilə bağlıdır. Odur ki, Musa Yaqub poeziyası öz zəngin fikirləri, milliliyi, fəlsəfiyi və ümumbəşəriyyəti ilə müasir ədəbiyyatımızda maraqlı və özünəməxsus bir səhifəni təşkil edir.

QAYNAQLAR

1. Azərbaycan folkloru antologiyası, XIII kitab, Şəki-Zaqatala folkloru. Bakı, Səda, 2005, 550 s.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. Naxçıvan folkloru. II cild. Naxçıvan, 2011, 525 s.
3. Bəydili (Məmmədov) C. Türk mifoloji sözlüyü. Bakı, Elm, 2003, 418 s.
4. Xürrəmçizi A. Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı, Səda nəşriyyatı, 2002, 210 s.
5. Pirsultanlı (Paşayev) S. Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri. Bakı, Azərənəşr, 2009, 427 s.
6. Sayılov Q. Türk etnokosmik yaddaşının Musa Yaqub paradigması. Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, 108 s.
7. Yaqub M. Payıza baxıram. Bakı, Araz, 2010, 386 s.
8. Yusifli V. Musa Yaqub – qum dənəsində kainatı görən şair. “525-ci qəzet”, Bakı, 29 aprel 2017, s. 23

Daxilolma tarixi: İlkin variant 07.02.2022

Son variant 02.03.2022